

MODERN MİMARİ SONRASI ŞEHİRCİLİK ANLAYIŞI

Doç.Dr.Filiz ÖZER

İTÜ Mimarlık Fakültesi

1920'lerden 60'ların başına kadar egemen olan ve uluslararası tek çözüm olarak kabul edilen Modern Mimari katı rasyonalist tutumundan dolayı mimariyi ancak minimum ihtiyaçları karşılar duruma sokmuştur. Sadece geometrik formlardan hareket eden, form-fonksiyon ilişkisine dayanan Modern Mimari, tüm mimari mirası reddederek anıtlara, sembolizme ve süslemeye karşı çıkmaktaydı. Modern Mimari anlayışının etkisiyle gelişen şehirlerde de bir süre sonra tüm özgün şehirselle niteliklerin kaybolduğunu görmekteyiz. Bu tarz tek düze mimari görsel bakımdan hiç zevk vermediği gibi, şehirleri kendi otonom mimari miraslarından da kopartmıştır. Ünlü kritik Lewis Mumford'un "Towards a More Humane Architecture" isimli filminde belirttiği üzere, Modern Mimari sayesinde bütün dünya şehirleri birbirine benzemeye başlamıştır. Gerçekten de, Mumford'un "Manhattan'laştırma" dediği bu davranış sonucunda, New York, Frankfurt, Paris'in Défense bölgesi, Detroit veya Honkong arasında görsel bakımdan çok az fark kalmıştır.

CIAM'ın talula rasa (sil baştan) planlama anlayışı şehirlerin varolan mimari miraslarını gözönünde bulundurmadan, onları sadece fonksiyonel bir takım bölümlere ayırmaktaydı. Ancak, bu tutumun en büyük sakıncası, Modern Mimarların, kendilerinin de daha sonraları kabul ettikleri gibi, kültürel sürekliliği sağlayan imajları geliştirmemiş olmasıdır. Söz konusu durum yeni İngiliz şehirleri, Le Corbusier'in 1950'de yapımına başladığı Chandigar veya Oscar Niemeyer'in 1956-61 yıllarında gerçekleştirdiği Brasil gibi yeni yerleşmelerde, mimar, plançı veya şehir sakininin tekrar tekrar karşılaştığı bir eksikliktir. Başka bir deyişle, Modern Mimari anlayışıyla geliştirilen şehirler ne kadar ilginç olurlarsa olsunlar, eski şehirlerde varolan, tarihsel süreklilikten veya yaşantı zenginliğinden yoksun kalmaya mahkumdular(1)Bütün şehirlerin birbirine benzeyen kutulardan meydana gelmesi onları belirgin hale getiren tek defaya özgü anıtların da yapılmasına mani olmaktaydı. İstanbul'un tarihi yarımadasını büyük camilerin derhal tanınabilir hale getirmesi veya Eiffel Kulesi'nin Paris'i sembolize etmesi gibi, şehrin kimliğini belirleyen anıt yapıların olmaması da modern şehirleri monotonluğa sevk eden bir etkendi. Büyük bir mimari mirasa sahip olan ülkemiz de bu sakinçali gelişimden nasibini almış bulunmaktadır. Yeni yapıların, şehirlerimizin kendilerine özgü mimarilerini, iklimsel farklılaşmalarını ve sosyolojik ihtiyaçlarını yok farzeden bir monotonluk içinde geliştiği açıkça ortadadır.

1960'ların başından itibaren pek çok çevreden, Modern Mimarinin dar kalıpları çerçevesinde oluşan şehirlere karşı tepkiler doğmaya başladığını görmekteyiz. Meselâ 1962 yılında Hans Hollein'in New York şehrinin fonksiyona-

d.n. : 002856
y.n. : md2856

list rasyonelliğine fotokolaj metodu ile tek defaya özgü bir plastik anıt kazandırma çabası modern şehirlerin monotonluğuna yöneltilen ilk eleştirilerden birisidir.

1960'lı yıllarda Modern Mimari'ye karşı tepki niteliğinde ortaya atılan bir konu da megastrüktürlerdir. Bunlar gelişen teknolojinin imkânlarından yararlanan ağır konstrüksiyon sistemlerinin adeta anıt haline geldiği megastrüktürel şehir projeleridir. Buradaki ana gaye her şehre kendi megastrüktüründen gelen tek defaya özgü bir anıtsallık kazandırmaktı. 1961 yılında kurulan Archigram'ın bu anlamda pek çok şehir projesi bulunmaktadır. 1965 yılında Raimond Abraham'ın projesi ve Superstudio'nun Adolpho Natalini ile birlikte yapmış olduğu megastrüktür projesi bu anlamdaki fütürist şehir önerilerinden ikisidir.

Yine bu yıllarda seçenek mimarisi (alternative architecture) diye adlandırılan yepyeni bir tepkinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Seçenek mimarisi orta sınıfın kutu mimarisinde meydana gelen şehirlere bir isyanıdır. Gecekonular bu tip mimarinin kapsamı dışındadır. Zira onları yapanlarda, seçenek mimarisini benimsiyenlerde olduğu gibi ferdin kendine özgü bir yaşam tarzını seçmek ve bu seçime uygun mimariyi geliştirmek arzusu bulunmamaktadır. İlk seçenek şehir, 1965 yılında Colorado'da sanat öğrencileri tarafından kurulan Drop-City'dir. 1966 yılından sonra bunlara Buckminster Fuller hayranı bir mimar olan Steve Baer'in katılması, yerleşmenin çeşitli geometrik temelli kubbelerden meydana gelmesini sağlamıştır. Geleneksel, pahallı statükocu konstrüksiyonların yerine, eski otomobil tavanlarından yapılan renkli kubbelerden, kitaplığı, atelyeleri, yemekhanesi, çamaşırlığı ve tiyatrosu olan bir yerleşme kısa zamanda kuruldu. Ancak, çok fazla ziyaretçi, fotoğrafçı, sosyolog v.b. bu yerleşmenin sakinlerini kısa zamanda bıktıracak ve bunların buradan ayrılmalarını neden olacaktı. Yine, yapımına Steve Baer'in yardım ettiği Maneva Nueva veya Libre gibi yerleşmelerin hepsi eski Drop-City'ciler tarafından kurulmuştur. 1969 yılından sonra bu yerleşmelerin de harabe halinde terkedildiklerini görmekteyiz. Bugün bütün dünyada seçenek mimarisi yerleşmeleri bulunmaktadır. Mesela Viyana'da Coöp Himmelbau ve Missing Link, Amerika'da Onyx, Truth Commandos, Elm City Electric hight Sculpture Company, Kamakazi, Space Cowboys v.b. gibi yerleşmeler hep bu anlamda modern şehirlerden kaçma çabalarıdır. Aynı zamanda bir çok mimarlık okulu da Time Slice, Electronic Oasis, Sonic Mirage, Infinity Feedback, Astro Doge ve Globe City gibi böylesine deneysel yerleşmeleri geliştirmektedir.(2)

Yapımına 1969 yılında başlanan ve halen devam eden bir ilginç proje de megastrüktür anlayışını seçenek mimarisi ile birleştiren Paolo Soleri'nin Arizona'daki Arcosanti'sidir. İşçilerin büyük bir çoğunluğunu, burada çalışmak için para ödeyen, mimarlık öğrencilerinin oluşturduğu bu proje 10 dönüme yayılan 20 kat yüksekliğinde 3000 kişilik bir megastrüktürdür. Henüz çok az bir kısmının tamamlandığı adı geçen proje çeşitli şehirselle faaliyetleri barındıran tek bir yapıdan oluşmaktadır.

1970'lerse ise, Modern Mimari'nin şehirlerin özgün mimari miraslarını gözönünde bulundurmayan monoton tutumuna, daha köklü ve yoğun karşı çıkışlar başlayacaktır. Söz konusu karşı çıkışların ortak özellikleri şehirleri, tek stil ve tek çözüm anlayışından kurtararak değişik stillerin ve çözümlerin yanyana yer aldığı daha ilginç mimariye kavuşturmak olacaktır. Bu konuda Aldo Rossi'nin yazıları, özellikle de L'ARCHITETTURA DELLA CITTA, (1966) isimli kitabı çok etkili olmuştur. Adı geçen kitabın temel fikri olan, her şehrin sokakları, meydanları ve anıtları ile kendine özgü bir karakteri

olduğu ve bunun devam ettirilmesi gerektiği önerisi Modernizm'in iflas ettiğini vurgulamaktaydı. 1970'lerin şehircilik anlayışının temelini çeşitli değişik mimari çözümlerin yanyana yer aldığı bir mimari kolaj şeklinde ele alınması fikri meydana getirmektedir. Bu tutumu en iyi şekilde özetleyen kitap, hiç şüphesiz, Colin Rowe ve Fred Koetter'in birlikte yazdıkları, COLLAGE CITY, (1978) dir.

1970'lerin başından itibaren bilinçli olarak geçmişin ve günümüzün değişik mimari elemanlarını yanyana kullanarak, yani kolaj metodu ile, şehirlere kendilerine özgü karakter kazandırma çabalarını görmekteyiz. Özellikle de, Modern Mimari'nin son derece karşısında olduğu mimaride cephe anlayışının geri geldiğini farkediyoruz. Paolo Portoghesi mimarinin önce şehirle uğraşması gerektiğinin anlaşılması, cephe problemini yaratmıştır demektir. Portoghesi devam ederek, şehirleri cümlelere benzetmekte ve tek tek yapıların da bu cümleler içinde birer kelime olduğunu belirtmektedir. (3) Başka bir deyişle aynı kelimelerin yanyana gelmesi anlam ifade eden bir cümleyi meydana getiremez.

Son 15 yıldır bu anlamda çok ilginç çabalarla karşılaşmaktayız. Meselâ, Yeni Zelandalı mimar Roger Walker Wellington'da 1970 yılından başlayarak hepsini bilinçli olarak birbirinden farklı anlayış ve malzemede ele aldığı, içlerinde bir çarşı ile havaalanı da bulunan, 80 yapı yaptı. Yapılar arasındaki farklılaşmayı sağlamak için yer yer, pencerelerde kullandığı kanalizasyon künkleri gibi, alışılmamış malzemeye de başvurduğunu görmekteyiz. Ralph Erskine'nin 1972-74 yıllarında New Castle şehrinde gerçekleştirdiği Byker Wall toplu konut projesi de, bu bakımdan, örnek bir çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu projede, Erskine konutların sahiplerine de danışarak, değişik renkte ve anlayıştaki yapıları, restore edilmiş 19.Yüzyıl yapılarının arasına yerleştirmiştir. Böylece, sonuçta her ev kendisine özgü bir karakter kazanmıştır. Bu durum da tabii ki yerleşmenin tümüne tek defaya özgü bir özellik vermektedir.

1970 sonrası yapılan okul yapılarına da söz konusu yeni tutumun girmekte olduğu görülmektedir. Lucien Kroll'un 1970-77 arasında Brüksel yakınlarında Louvain Üniversitesi için yaptığı yurtlar, yeni anlayışta ele alınmış çok ilginç bir çalışmadır. Kroll yurtlara tek defaya özgü bir karakter kazandırmak gayesi ile gerek öğrencilere gerekse de zaman zaman işçilere, yapının değişik bölümlerinde diledikleri gibi inşa etme serbestisini verdiği görülmektedir. Tutumun yapıya modern öncesi şehirlerde görülen çeşitliliği kazandırmış olduğunu farketmeyiz. Leon Krier artık okul yapılarının çok kompleks bir hale geldiklerini ve bunların tek girişli bir bina yerine, irili ufaklı yapılardan meydana gelen küçük şehirler gibi ele alınmaları gerektiğini belirtmektedir. (4)

Ungers'in 1976 yılında eski Marburg şehri için yapmış olduğu yeni konutlar projesi de bir anlamda bir çalışmanın ürünüdür. Söz konusu mimar, yeni yapılara, çeşitlilik, değişiklik ve farklılaşma getirmek gayesi ile Marburg'un eski mimarisini kopye etmeden onun özünden yararlanarak 13 dikey ev projesi geliştirmiştir. Ungers burada her yer için geçerli olan bir çözüm aramıyordu. Nitekim, kendisi bu ev tipolojisinin sadece Marburg için geçerli olduğunu ve bu mimari sözlüğün başka bir yerde hiçbir anlam taşımayacağını ifade etmiştir. (5)

'Kolaj-şehir' prensibinden hareket ederek şehirlere kendilerine özgü karakter kazandırma çabaları içinde iki akımın temsilcileri özellikle göze çarpmaktadır. Bu akımlar Rasyonalistler ve Sürrasyonalistler'dir.

Aralarında Leon ve Rob Krier kardeşlerin, J.P.Kleihues ile Roderigo Perez de Acre'de bulunduğu Rasyonalistlerin, Modern Mimari'nin yok ettiği şehirselleşmeyi tekrar canlandırma çabasında oldukları görülmektedir. Bunlar Avrupa'da Modern Mimari tarafından hor görülen ve atılan şehirle ilgili, her türlü geleneksel formu tekrar canlandırmışlardır. (6) Bu çabalar arasında de Acre'nin Oscar Niemeyer ve Le Corbusier'nin modern şehirlerinin yoğunluğunu iki çıkartma projesi ile Rob Krier'in Stuttgart'ın merkezinde varolan yapılara yenilerini ekleyerek yoğunluğu arttırma projesi tipik örneklerdir. Leon Krier'in her şehrin kendisine özgü mimari formlardan yararlanarak, Londra, Roma, Bremen Barcelona v.b. gibi şehirler için yaptığı planlarda bu anlamda çalışmalar vardır. Rasyonalistler'den Rob Krier'in Berlin'de 1977-78 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu avlulu konut yerleşmeleri de Rasyonalistler'in göze çarpan uygulamaları arasında yer almaktadır.

Sürrasyonalistler, Rasyonalistler'in aksine şehirlere kendilerine özgü karakter kazandırmak için, geleneksel şehir formları yerine, sürréalist formlara başvurmuşlardır. Sürrasyonalistler arasında Ricardo Bofill, O.M.A. ve Rem Koolhaas gibi isimler göze çarpmaktadır. Bunlar arasında Bofill'in yapıları Rasyonalist sembolizmden hareket etmekle beraber ölçek bakımından gerçek üstüdür. Meselâ, Bofill'in 1975-81 yılları arasında Saint-Quentin en Yvelines'de gerçekleştirmiş olduğu devasa konut blokları böylesine bir çalışmadır. Rem Koolhaas ve Zengelis'ler tarafından kurulmuş olan O.M.A. firmasının 'Esir Küre Şehri' projesinde ayrı ayrı kaideler üzerinde çeşitli gerçek, film ve resim dünyasına ait sembolik yapılar görülmektedir. Rem Koolhaas'un 1978'de yapmış olduğu bir başka Sürrasyonalist proje de 'Başı dönen N.Y.'dur. Bu projede de gerçek dışı boyutlarda çeşitli gök ve yer delenler görülmektedir.

Denilebilir ki günümüzde "kolaj-şehir" anlayışı giderek daha yaygın bir şekilde benimsenmektedir. Meselâ, Fransa'da son yıllarda yapılan tüm yeni şehirlerde bilinçli olarak çeşitliliğin aranmış olması bunun en güzel kanıtıdır. Evry ve Marne La Valle gibi yeni Fransız şehirlerinde değişik mimari anlayışta pek çok büronun uygulama yapmış olması bu şehirleri çeşitliliğe kavuşturmuş olduğu görülmektedir.

Ülkemiz mimarisinde de, son yıllarda, değişik stillerin ve çözümlerin denendiği göze çarpmaktadır. Bu denemelerin çoğu zaman istenilen sonucu beraberlerinde getirdikleri iddia edilemez. Zira tek tek yapılarda görülen bu çeşitlilik şehirselleşme mekânı yansınamamaktadır. Çok köklü bir mimari geçmişe sahip olan ülkemizde de, bu mirasımızdan yararlanmak, özellikle şehirselleşme açısından son derece olumlu sonuçlar verecektir. Hiç şüphesiz, bu olumlu sonuçlar, Ungers'in Marburg örneğinde belirttiği üzere, her yerin kendi geçmişine dönerek kendisine özgü mimari dili geliştirmesiyle gerçekleşecektir.

Dip Notlar:

1. Jencks, C., ve Chaitkin, W., (1981) Architecture Today, New York, Harry W.Abrams Inc., s.158.
2. Aynı eser, s.284.
3. Portoghesi, P., karşısında Zevi, B., (1982), "Is Post-Modern Architecture Serious", Architectural Design, eki Classicism, 1-2, s.40.
4. Leon Krier, (1982) "School at St Quentin en Yvelines, France", Architectural Design, eki Classicism, 5-6, s.60.
5. Revision der Moderne, Post moderne Architektur 1960-1980, (1984) derleyen, H.Klotz, Münih, Prestel-Verlag, s.312.
6. Bak (1), s.168, Jencks.